

Asta Vaškeliėnė

POEZIJOS IR JOS ŽANRŲ SAMPRATA
XVIII AMŽIAUS POETIKOSE IR
RETORIKOSE: FILIPO NEREUSZO
GOLAŃSKIO POETIKOS TRADICIŠKUMAS
IR MODERNUMAS

IŽANGA

XVIII a. retorikų ir poetikų autoriai paveldėjo turtingą ankstesniųjų amžių teorinį palikimą. Poetikos ir retorikos, parašytos Naujaisiais laikais, pirmiausia patyrė Antikos autorių – Aristotelio, Horacijaus, Cicerono – įtaką. Renesanso ir Baroko literatūros teorijos raidai didelę įtaką padarė Vidos (Marco Girolamo Vida) ir Skaligerio (Iulius Caesar Scaliger) darbai. Skaligerio poetikoje *Poetices libri septem*¹, išleistoje jau po autoriaus mirties (1561), buvo aptarti pagrindiniai literatūros teorijos klausimai ir poezijos žanrų sistema. Vidos, Skaligerio, Minturno (Antonio Sebastiano Minturno), Šturmo (Johann Sturm) ir kitų autorių poetikomis ir retorikomis naudojosi tiek tokie visoje katalikiškoje Europoje garsūs autoriai kaip Soarijus (Cipriano Soarez), Kauzinas (Nicolas Caussin, Caussinus) ir Pontanas (Iacobus Pontanus), tiek ir tokie mažiau žinomi kaip, pavyzdžiui, Karolis Pajotas (Carolus Paiot)².

Skaligerio poetika taip pat rėmėsi ir Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbievius), Baroko poetas ir literatūros teoretikas, be kitų, parašęs teorinį darbą *De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, kuris buvo ypač svarbus Lietuvos ir Lenkijos teorinės minties raidai. Šis veikalas atspindėjo ne tik Lietuvos, bet ir europinės poetikos, glaudžiai susijusios su antikinė tradicija, pasiekimus; jame taip pat pasiremta gausiais naujais tyrinėjimais, čia ryškus autoriaus

¹ Julius Caesar Scaliger, *Poetices libri septem*, ed. 3, [Lyons]: Apud Petrum Santandreaum, 1586. Straipsnyje toliau cituojamas būtent šis Skaligerio poetikos leidimas.

² Jakub Niedźwiedz, *Nieśmiertelne teatru sławy: Teorya i praktyka twórczości panegiryicznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003, p. 73.

savarankiškumas ir jo originalus požiūris į literatūros teoriją³. Pasak Jakubo Niedźwiedźio, Sarbievijaus poetika buvo vienas iš svarbiausių Skaligerio teorijos sklaidos būdų, kadangi didelė šio ir kitų Sarbievijaus traktatų dalis yra kūrybiškas *Poetices* perdirbinys. Žvelgiant į vėlesnius Lietuvos ir Lenkijos šios tematikos autorių veikalus kartais net sunku nustatyti, kuriuo šaltiniu, t.y. ar Skaligerio, ar Sarbievijaus poetikomis, jie būna pasirėmę⁴.

Jau pirmaisiais XVIII a. dešimtmečiais, kaip pažymi Barbara Otwinowska, tiek lenkų, tiek ir užsienio autoriai bandė rašyti sintetinius, labiau apgalvotos didaktinės struktūros darbus nei Kiprijono Soarijaus (Cipriano Soares) retorika (*De arte rhetorica*, 1584). Jėzuitų mokyklose veikiai išpopuliarėjo prancūzų jėzuito Juozapo Juvencijaus (Joseph de Jouvancy) poetikos ir retorikos vadovėliai. Ypač tai pasakytina apie pastarojo autoriaus retoriką *Novus candidatus rhetoricae* (pirmą kartą Lenkijoje, Braunsberge, išleista 1735; kitas leid. Poznanėje – 1743), taip pat kito jėzuitų autoriaus Dominyko de Kolonijos (Dominicus de Colonia) panašios tematikos veikalą *De arte rhetorica libri quinque*⁵ (pirmą kartą išleistas 1710, vėliau atnaujintas ir pradėtas leisti Lenkijoje nuo 1754; XVIII a. jis buvo išleistas maždaug 12 kartų⁶). Šie autoriai buvo populiarūs taip pat ir Lietuvoje. Čia naudotasi Juvencijaus darbu *Institutiones poeticae et rhetoricae*⁷, plitusių Edukacinės Komisijos mokyklose (vėliau iš jo mokysis ištisos Apšvietos literatų kartos⁸), ir miñėta de Kolonijos retorika, kuri Lietuvoje išėjo vėliau nei Lenkijoje, tačiau, be abejonės, čia buvo ne blogiau žinoma.

³ Teresa Michałowska, *Staropolska teoria genologiczna*, (*Studia staropolskie*, t. 41), Wrocław [i. in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974, p. 17.

⁴ Jakub Niedźwiedź, *op. cit.*, p. 60.

⁵ Dominicus de Colonia, *De arte rhetorica libri quinque, lectissimis veterum auctorum aetatis aureae perpetuisque exemplis illustrati*, auctore p. Dominico de Colonia Societatis Jesu presbytero, Vilnae: Typis Academicis Soc[ietatis] Jesu, 1770. – Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje ši retorika dar kartą buvo išleista 1796 m.

⁶ Barbara Otwinowska, „Retoryka“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Koskiewiczowej, Wrocław [i. in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 511.

⁷ Josephus Juvencius, *Institutiones poeticae et rhetoricae*, auctore r.p. Iosepho Iuencio Soc[ietatis] Jesu, ad usum gymnasiorum ejusdem Societatis, editio 3tia in Litvania, Vilnae: Typis S.R.M. et Academ[iae] Soc[ietatis] Jesu, 1766. – Šis Juvencijaus retorikos ir poetikos darbas Vilniuje prieš tai dar buvo išleistas 1752 ir 1757 metais; šiame straipsnyje cituojamas 1766 m. leidimas.

⁸ Piotr Żbikowski, *Klasycyzm postanislawowski: Zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 163.

Filipo Nereuszo Golańskio, pijoro, retorikos profesoriaus, darbas *O wymowie i poezji*⁹ (1786, 1788, 1808) tiek lenkų¹⁰, tiek lietuvių¹¹ literatūrologų ir kultūros istorikų tyrinėjimuose minimas ir aptariamas kaip vienas iš reikšmingiausių Apšvietos laikotarpio teorinių darbų. Jo tuometinę reikšmę ir populiarumą liudija karaliaus Stanislovo Augusto įvertinimas apdovanojant autorių medaliu *Merentibus*. Ši poetika laikoma parankine to meto knyga, atlikusia ne tik didaktinę, bet ir auklėjamąją funkciją. Golańskio darbo pavadinimas rodo, kad autorius laikėsi tradicijos, kurios ištakos glūdi dar Aristotelio suformuluotoje koncepcijoje, vienodai apibrėžusioje retorikos ir poezijos tikslus (*docere, movere, delectare*). Kita svarbi glaudų retorikos ir poetikos ryši lėmusi sąlyga išplaukė iš šių sričių didaktinės funkcijos – tiek viena, tiek kita siekta suteikti žinių, reikalingų įvairioje oratorinėje ir poetinėje praktikoje. Mat XVII a. ir XVIII a. pirmoje pusėje, kaip pastebi Teresa Michałowska, vienuolijų mokyklų (jėzuitų, taip pat pijorų arba bazilijonų) mokymo programos orientavosi į tokį lavinimą, kurio svarbiausias tikslas buvo išmokyti poezijos teorijos ir jos praktinio pritaikymo – atskirų poezijos žanrų išmanymas buvo laikomas būtinu išsilavinimo elementu¹². Šiame straipsnyje mes pamėginsime atskleisti,

⁹ Filip Nereusz Golański, *O wymowie i poezji*, powtórne wydanie, nowemi uwagami pomnożone, przez x. Golańskiego S.P. nauczyciela wymowy..., W Wilnie: W drukarni J.K. Mci i Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1788.

¹⁰ Teresa Kostkiewiczowa, *Klasycyzm, Sentymentalizm, Rokoko: Szkice o prądach literackich polskiego Oświecenia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975, p. 49; Idem, *Oświecenie: Próg naszej współczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe *Semper*, 1994, p. 66, 96; Roman Magryś, *Retoryka polska w dobie Oświecenia*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998, p. 17, 19, 20; Mieczysław Klimowicz, *Literatura Oświecenia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, p. 15; Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 32, 135, 173; Jerzy Snopek, *Oświecenie: Szkic do portretu epoki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 99–102; Zdzisław Libera, *Oświecenie*, Warszawa: Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1974, p. 117; Idem, *Problemy polskiego Oświecenia: Kultura i styl*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, p. 149, 151–158, 163, 167.

¹¹ Sigitas Narbutas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 53; Juozas Girdzijauskas [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 25, 241, 255; Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 355; Eligijus Raila, „Apšvieta“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 44–57.

¹² Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 17.

kuo Golańskis pasirėmė ir kur jis buvo originalus, kurdamas savą poezijos teoriją, padarusią neabejotinos įtakos kelių kartų Lietuvos ir Lenkijos humanitarinei minčiai bei grožinei literatūrai.

GOLAŃSKIO AKIRAČIAI:
NUO ARISTOTELIO IKI JUVENCIJAUS

Pirma Golańskio darbo dalis skirta iškalbai (*O wymowie*), o antrojoje nagrinėjami poezijos teorijos ir praktikos dalykai (*O poezyi*). Nesunkiai galime pastebėti, kad pastarajai daliai būdinga tradicinė mokyklinės poetikos, plitusios XVII–XVIII a., struktūra. Tokia poetika, kaip nurodo Niedźwiedźius, paprastai buvo sudaryta iš dviejų dėmenų. Pirmasis apėmė bendro pobūdžio poezijos problemų (fikcija, genezė, sekimas ir pan.) aptarimą. Be to, čia dar būdavo skyrius, skirtas prozodijai ir metrikai. Taip pat dažnai būdavo aptariamai laiškų arba chrėjų¹³ rašymo klausimai. Antrąjį tokio modelio poetikos dėmenį sudarė mokymas apie atskirus poezijos žanrus ir tų žanrų pavyzdžiai¹⁴.

Golańskio retorikos ir poetikos dalis, skirta poezijai, sudaryta iš penkių skyrių, kuriuose nagrinėjami bendrieji poezijos klausimai (*O poezyi*), poezijos suskirstymas (*Podział poezyi*), dramatinė (*O poezyi dramatycznej*), herojinė (*O wierszu bohateriskim*) ir didaktinė poezija (*O poezyi dydaktyczney*).

Ižanginį skyrių „O poezyi“ Golańskis susmulkina į poskyrius, kuriuose analizuoja bendras poezijos kategorijas: aptaria poezijos susiformavimą ir tikslus (*Początek i cel poezyi*), vaizduotės, arba fikcijos, vaidmenį (*Jmainacya iest zasadą poezyi*), poetinį stilių (*Styl poetyczny*), duoda poetinio stiliaus pavyzdžių (*Przykłady stylu poetycznego*). Poskyriuose atskirai aptarti poezijos teorijos dalykai iš esmės nukreipti į vieną tikslą – nusakyti poetinio teksto požymius ir apibrėžti poezijos esmę. Vykdydamas užsibrėžtą užduotį, ižanginiame skyriuje Golańskis pateikia poezijos apibrėžimą, rodantį, kad poezija yra suvokiama kaip vaizduotės vaisius, taigi galime daryti išvadą, jog poezija tokiu būdu atskiriama nuo retorikos¹⁵:

¹³ Chrėja (nuo gr. *chreia*) – garsių žmonių humoristinių pasakojimų ir anekdotų apie tuos žmones rinkinys.

¹⁴ Jakub Niedźwiedź, *op. cit.*, p. 147.

¹⁵ Tokios nuomonės laikosi ir lenkų literatūros istorikas Piotras Żbikowski: „Jau Stanislovo [Augusto] epochoje Golańskis griežtai atskyrė iškalbą nuo poezijos“, in: Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 321.

Kiedy do Poezyi przychodzę; zdaie mi się właśnie, iak gdybym z niewielką kartą na rozmiar obszerney okolicy przychodził: gdzie prawie niknie wzrok w nieprzeźrzanej okiem przestrzeni: a mnóstwo rzeczy do wyrażenia należy. Poezya bowiem w Imainacyi, iak w własnym kraju pamięć, tak iest obszerna, z tylu i tak rozmaitych części złożona, i tak daleko zachodzi, iak Imainacya sama, której iest płodem.¹⁶

(Kai kalba eina apie poezija, jaučiuosi taip, tarsi su nediduku žemėlapiu vaikščiočiau po didžiules apylinkes, kur žvilgsniu beveik neįmanoma aprėpti nusidriekusių platybių, tačiau reikia išreikšti daugybę dalykų. Todėl, kad poezija vaizduotėje viešpatauja tarsi savame krašte, ji yra tokia neaprepiama, sudaryta iš tokios daugybės dalių ir taip toli siekia, kaip ir pati vaizduotė, kurios vaisiumi [poezija] ir yra.)

T. Kostkiewiczowa pažymi, kad žodis „poezija“ lenkų kalboje (atėjęs iš lotynų) pradėjo funkcionuoti Renesanso epochoje, tačiau tik Apšvietos laikotarpiu įgavo visuotinai vartojamo literatūros termino reikšmę. Šis terminas, be abejo, buvo daugiareikšmis, tačiau XVIII a. pagaliau nusistovėjo ir buvo pripažintos dvi pagrindinės poezijos reikšmės: pirma, poezija buvo laikomi poetinės kūrybos rezultatai; antra, poezija taip pat buvo vadinami poezijos meno principai¹⁷. Tačiau, anot P. Żbikowskio, tiek Vakarų Europos, tiek Lenkijos to meto aprašomojoje estetineje-literatūrinėje refleksijoje palyginti retai galime rasti išplėstą poezijos definiciją, o tai, turint galvoje klasicizmo atstovams būdingą visuotinę savos doktrinos kodifikavimo tendenciją, turi stebinti¹⁸. Palyginkime minėtą Golańskio definiciją su Juvencijaus apibrėžimu, pateiktu populiarioje XVIII a. poetikoje *Institutiones poeticae*. Į klausimą „Quid est poesis“ Juvencijus atsako:

1. Si vocis vim ac potestatem quaeras, Poesis nomen habet *apo tou poiein*, quod est facere seu fingere; u[n]d[e] *epojitiki*, ars faciendi seu fingendi, et *pojitis* Poeta, id est Fictor, seu Effector: quod Fabula, quam pexit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si rei significationem spectes: Poesis modo dicitur Ars Poetica: modo dicitur opus, aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem Poesis est: *Ars rite conficiendi Poematis*: sive, Collectio praeceptorum in unum et eundem finem certo tendentium, nimirum ad unum aliquod opus Poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur Usus et Praxis illorum praeceptorum; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.¹⁹

1. Jei klaustum apie žodžio jėgą ir galią, [tai atsakyčiau, kad] poezijos vardas kilo iš [žodžiu] *apo tou poiein*, kas reiškia daryti arba kurti; iš čia [kilo] *epojitiki*, darymo arba

¹⁶ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 383.

¹⁷ Teresa Kostkiewiczowa, „Poezja – teorie“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 421.

¹⁸ Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 134.

¹⁹ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 1.

kūrimo menas, ir *pojitis* poetas, tai yra kūrėjas, arba pradininkas, idant fabula, kuria [poetas] pavaizdavo, iš visos jo minties paaiškėtu.

2. Jeigu žiūrėtum dalyko reikšmės, [atsakyčiau, kad] poezija vadinama tai poezijos menu, tai kūrimu, kokiu nors [darbu], sukurtu pagal taisykles. Pagal pirmą žodžio sampratą poezija *tikrai yra eilių kūrimo menas*, arba rinkinys taisyklių, iš tiesų kreipiančių į vieną ir tą patį tikslą, be abejo, [kad] būtų sukurtas koks nors konkretus poetinis veikalas. Pagal antrą žodžio sampratą [poezija] suvokiama [kaip] anų taisyklių naudojimas ir praktika; taigi šia prasme čia kalbame apie poeziją.)

Juvencijus dar paaiškina, kad šia pastarąja reikšme suvokta poezija yra: „Definitur Ars imitandi Actiones humanas; seu Imitatio humanarum actionum cum fictione“²⁰ („apibrėžiama kaip žmonių gyvenimo imitavimo menas, arba žmonių gyvenimo imitavimas, pasitelkiant fikciją“). Akivaizdu, kad Juvencijaus poezijos samprata pirmiausia remiasi Skaligerio teiginiais (juos, be atskirų nuorodų, Juvencijus išskiria kursyvu) ir, be to, aiškiai atspindi dvi minėtas pagrindines poezijos definicijos reikšmes, vartojamas XVIII a. poetikose: poezija kaip *ars* ir *doctrina*. Šis apibrėžimas visiškai skiriasi nuo to, kurį suformulavo Golańskis, poeziją suvokęs kur kas plačiau ir akcentavęs jos ekspresyvumą²¹.

Tiesioginio poezijos apibrėžimo nerasime garsioje XVII a. Jokūbo Pontano poetikoje²² (Jonas Buchleris (Ioannes Buchlerus) vėliau perdirbo Pontano poetiką, todėl toliau ji bus vadinama Pontano-Buchlerio). Čia tiesiog klausama „Utrum nascatur an fiat Poeta“ („ar poetu gimstama, ar tampama“):

Quanquam Poeticam Naturam sive ingenium maxime desideret, ut ne quid tamen ad perfectionem desit, Artem quoque, et praeterea Exercitationem, Imitationem deposcit. Horatius allata quaestione, Naturane an Ars plus ad carminis laudem proficeret, alteram ab altera separari, ac divelli non posse, asseruit.²³

(Nors [poetas] labiausiai pageidauja poetinės prigimties, arba gabumų, [vis dėlto] jis, idant nestokotų tobulumo, atkakliai siekia [amato] išmanymo, pirmiausia pratybų [ir] mėgdžiojimo. Uždavus klausimą, ar prigimtiniai gabumai, ar [amato] išma-

²⁰ *Ibid.*

²¹ Poeziją kaip ekspresiją, pasak Żbikowskio, suprato ne tik Golańskis, bet ir kiti du Apšvietos literatūros teoretikai – Euzebiusz as Słowackis ir Franciszekas Weżykas, žr.: Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 135–142.

²² *Institutio poetica, ex r.p. Iacobi Pontani e Soc. Iesu potissimum libris concinnata, breviter eius finem, partes, et cuiusque partis proprietates, adhaec quibus rebus vere bonum, omnique numero absolutum, ac probabile carmen ef<fi>ciatur, edocens, opera M. Ioannis <Buch>leri a Gladbach, editio tertia, priore correctior, auctior, luculentior, Coloniae: Sumptibus Bernardi Gualtheri, 1609.*

²³ *Ibid.*, p. 3.

nymas eilėms atneša daugiau pagyrų, Horacijus pripažino, kad [tie dalykai] vienas nuo kito negali būti nei atskirti, nei atplėšti.)

Kaip matyti, Pontano-Buchlerio poetikoje laikomasi tradicinės Renesanso ir Baroko epochoms būdingos nuostatos, pabrėžiančios igimtų gabumų ir teorijos dermę bei sekimo (imitavimo) svarbą. Savo ruožtu tiek Juvencijaus, tiek Pontano-Buchlerio poetikose išdėstytos mintys atspindi Skaligerio ir Aristotelio teiginius.

Skaligeris traktato *Poetices libri septem* I knygos antrajame skyriuje, pavadintame „Poetae nomen, poeseos origo, causae, Efficiens, Forma, Materia“ (Poeto vardo [kilmė], poezijos atsiradimas, priežastys, poveikis, forma, medžiaga) sako:

Poetae igitur nomen non a fingendo, ut putarunt, qua fictis uteretur: sed initio a faciendo versu ductum est. Simul enim eum ipsa natura humana extitit vis haec numerosa, quib. versus clauduntur.²⁴

(Taigi poeto pavadinimas kilęs ne nuo „išgalvoti“, kaip manė žmonės, nes jis panaudoja išgalvotus dalykus, bet pirmiausia nuo „eilėraščio rašymo“. Mat kartu su pačia žmogaus prigimtimi iškilo šita ritminga jėga, kuri išilieja į eilėraščių.)

Tame pačiame skyriuje Skaligeris toliau dar patikslina, kad poezijos menas yra teksto organizavimo taisyklės, o poezija – pagal tas taisykles parašyti kūriniai, imituojantys ir, kas ypač akcentuota, pamokantys:

Poetice vero scientia, id est, Habitus ex dispositione praeceptionum quibus docemur ad conformationem hanc, quam Poesin appellamus: Ita habes causas tres, Materiam, Formam, Efficientem: et in superiori commentario Finem, id est, Imitationem. Sive ulteriorem finem, doctionem [...].²⁵

(Poezijos menas iš tiesų yra mokslas, tai yra, [jo] išoriniai požymiai [nulemti] taisyklių naudojimo, pagal kurias esame mokomi šitos [teksto] sandaros, kurią vadiname poezija: taigi tu turi tris priežastis – medžiagą, formą, poveikį. Ir, [kaip] ankstesniame paaiškinime [nurodžiau], – tikslą, tai yra imitavimą. Arba tolimesnį tikslą – pamokymą.)

Aptarti poezijos definicijos raidos ypatumai rodo, kad „laisviausiai“ poeziją traktuoja Golańskis: gerai išmanydamas ankstyvesniųjų autorių teiginius, jis labiausiai nuo jų nutolsta. Išanginėje dalyje pateiktas poezijos apibrėžimas iš esmės yra aprašomojo pobūdžio poezijos samprata; ją Golańskis sukonkretina kituose skyriuose.

²⁴ Julius Caesar Scaliger, *op. cit.*, p. 6–7. (Leono Valkūno vertimas. – Šiame straipsnyje elgiamasi dvejopai: vienur pateikiamas mūsų vertimas, kitur remiamasi L. Valkūno tekstu; tokiu atveju tai nurodoma išnašoje.)

²⁵ *Ibid.*, p. 13.

Pagrindiniame, pasak Żbikowskio²⁶, poetikos poskyryje „Początek i cel poezji“ („Poezijos susiformavimas ir tikslas“) Golańskis teigia, kad visas poezijos rūšis vienija tas pats uždavinys:

Wszystkich albowiem Poezyi rodzajów, celem iest zachęcenie do dobrego, miłą i słodką zabawą.²⁷

(Visų poezijos rūšių tikslas yra skatinti gėriui, tai yra mielas ir saldus žaidimas.)

Tokiai nuostatai iliustruoti pasitelkiamos Horacijaus *De arte poetica* eilutės (333–334):

Aut prodesse volunt, aut delectare Poetae:
Aut simul et iucunda et idonea dicere vitae.²⁸

(Poetai nori arba padėti, arba palinksminti,
Arba kartu ir malonius, ir naudingus gyvenimo [dalykus] apsaakyti.)

Šias Horacijaus eilutes mėgo cituoti ir ankstesnių poetikų autoriai. Pavyzdžiui, Pontano-Buchlerio veikale jomis pasinaudota skyriuje „Quis sit poetae finis“ („Koks yra poeto tikslas“), kuriame, panašiai kaip ir Golańskio poetikoje, aptariami poetui keliami uždaviniai:

Poetarum scopus est Docere, et Delectare: per imitationem, et carmen, velut conditiones penitus necessarias.²⁹

(Poetų tikslas yra pamokyti ir palinksminti: [sukurti] giesmę imituojant, kaip antai, tiksliai [panaudojant] reikiamas žanrines priemones.)

Toliau cituojamas minėtas Horacijaus dvieilis, palydėtas tokiu komentaru:

Distincte et manifeste Tres fines adducit, quorum postremum ipse mox commendat, caeterisque anteponit.³⁰

(Tiksliai ir aiškiai [Horacijus] išskiria tris tikslus, iš kurių paskutinį [t.y. *aut simul et iucunda, et idonea dicere vitae* – A.V.] pats tuojau siūlo ir prieš kitus jam teikia pirmenybę.)

Šis pastebėjimas Pontanui-Buchleriui greičiausiai atrodo ypač aktualus, kadangi toliau pasitelkiama dar viena, t.y. 343-ia, Horacijaus *De arte poetica* eilutė: „Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci“³¹

²⁶ Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 135.

²⁷ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 386.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Jacobus Pontanus-Joannes Buchlerus, *op. cit.*, p. 7.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

(„Gavo visokeriopą pritarimą to, kuris sumaišė naudingus [dalykus] su maloniais“). Ši eilutė komentuojama taip:

Ut certum doctrinae genus intelligeremus, verbum (prodesse) quam (docere) maluit Horatius. [...] Apertius autem in secundo cum dixit: et idonea dicere vitae.³²

(Kad suprastume tikrą mokymo būdą, [turime žinoti, kad] Horacijus žodį (padėti) vertino labiau negu (pamokyti). [...] Tačiau aiškiau tapo, kai antrąkart pasakė: ir naudingus gyvenimo [dalykus] apsaityti.)

Juvencijaus poetikos I knygos XII skyriuje „De fine poeseos“ („Apie poezijos tikslą“) teigiama:

Est jucunda morum Institutio, nam eo tendit Poeta, ut doceat delectando juxta illud Horatii.³³

([Poezijos uždavinys] yra smagūs taisyklių nuostatai, kadangi poetas todėl taip rašo, kad, pasak Horacijaus, džiugindamas pamokyti.)

Čia Juvencijus, kaip ir Pontanas, cituoja beveik tas pačias, t.y. 333–334 ir 343–344, Horacijaus *De arte poetica* eilutes.

Horacijaus suformuluotų poezijos tikslų interpretaciją galime atsekti ir Skaligerio poetikos I knygos I skyriuje „Orationis necessitas, ortus, usus, finis, cultus“ („Kalbos būtinybė, kilmė, naudojimas, tikslas, puošnumas“): „Res omnes nostrae aut necessarii, aut utilis, aut delectabilis genere comprehenduntur“³⁴ („Visi mūsų daiktai suvokiami arba kaip būtini, arba kaip naudingi, arba kaip smagumą teikiantieji“). Pereidamas prie iškalbos rūšių, Skaligeris akivaizdžiai remiasi taip pat ir Aristotelio teiginiais apie poezijos ir istorijos santykį, kuriuos susieja su Horacijaus mintimis ir, jomis pasiremdamas, išdėsto savąją poezijos tikslo sampratą:

Differunt autem quod alterius fides certa verum et profitetur et prodit, simpliciore filo texe[n]s orationem. Altera aut addit ficta veris, aut fictis vera imitatur, maiore sane apparatu. At enim utraque uti diximus, cum officio narrandi aequè fungetur: factum est tamen ut illi soli nome[n] Historiae fuerit attributum: quippe cui satis esset solus ille tractus dictionis ad explica[n]du[m] quae gesta essent. Hanc autem Poesim appellarunt, propterea quod non solum redderet vocibus res ipsas quae essent, verum etiam quae non essent, quasi essent, et quo modo esse vel possent vel deberent, representaret. Quamobrem tota in imitatione sita fuit. Hic enim finis est medius ad illum ultimum, qui est docendi cum delectatione. Naque Poeta etiam docet, non solum delectat, ut quidam arbitrabantur.³⁵

³² *Ibid.*

³³ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 27.

³⁴ Julius Caesar Scaliger, *op. cit.*, p. 1. (L. Valkūno vertimas.)

³⁵ *Ibid.*, p. 2. (L. Valkūno vertimas.)

(Iškaltos rūšys skiriasi tuo, kad vienos atrama yra tikrovė, pavaizduojama proza paprastesniais siūlais audžiant kalbą, o kita prie tikroviškų dalykų prideda išgalvotų arba maišo tikroviškus su išgalvotais, be abejo, maloniau juos išdailindama. Kaip jau sakėme, nors ir viena, ir kita vienodai galėjo papasakoti, tačiau taip jau nutiko, kad pirmajai ir vienintelei tesilaikančiai tokios pasakojimo krypties, kad galėtų išreikšti tai, kas atsitiko, suteiktas Istorijos pavadinimas. O antrąją žmonės pavadino Poezija todėl, kad ji ne tik žodžiais perduoda pačius dalykus, kurie atsitiko, bet ir tokius, kurie neįvyko, pavaizduoja, tarsi jie būtų įvykę ir kuriuo būdu jie galėjo įvykti. Todėl jos pagrindas – imitacija. O tai yra tarpinis tikslas, siekiant ano galutinio – mokyti teikiant smagumo. Mat, poetas taip pat ir moko, ne tik džiugina, kaip kai kas manydavo.)

Kaip matyti, savaip interpretuodami, Horacijumi sekė tiek Renesanso, tiek Baroko, tiek ir Apšvietos poetikų autoriai. Pontano-Buchlerio poetikoje svarbesniu poezijos tikslu laikomas uždavinys „padėti“, o ne „pamokyti“, ir pabrėžiama, kad aukščiausias tikslas – „naudingus gyvenimo dalykus apsaityti“. Juvencijus, sutikdamas su Horacijumi, teigia, jog poetas kuria, kad „džiugindamas pamokytų“. Skaligeris į pirmąją vietą taip pat kelia tikslą „pamokyti, teikiant smagumo“, ir akcentuoja, jog „poetas ne tik džiugina“. Golańskis, atsisirdamas į Horacijaus suformuluotus poezijos tikslus, juos apibendrina ir praplečia: „poezija turi skatinti gėriui, tai yra mielas ir saldus žaidimas“.

Poskyryje „Imainacya iest zasada poezyi“ („Vaizduotė yra poezijos pagrindas“) Golańskis pabrėžia, kad teksto poetiškumas priklauso ne nuo formalių požymių, o nuo poeto vaizduotės ir jos vaisiaus – fikcijos. Tačiau čia pat išpėjama, kad išgalvoti dalykai, arba fikcija, turi būti panašūs į tiesą, nes kitaip jie bus neįtaigūs. Šios mintys pagrindžiamos Horacijaus I *Satyrų* knygos 4-osios satyros ir *De arte poetica* citatomis:

Poezya bowiem nie na samem słów ułożeniu, liczbie i rymach czyli kadencyach zawisła; ale raczey na myślach rozumu i mocy pełnych, na wyobrażeniach żywych, delikatnych, wspaniałych: na iak naydokładnieyszem odmalowaniu tego, co się przedsięwzięło wyrazić. [...] ³⁶ Wymyślenie więc Imainacyi, czyli (iak pospolicie nazywamy) Fikcyia, duszą iest Poezyi: atoli iednak Fikcyia nie rażąca prawdy, nie taka, żeby do wiary podobna nie była. Nie mogą być po lasach morskie ryby [...] ³⁷. Powinno być Wymyślenie Poety obrazem prawdy, albo podobności do prawdy, ale przyozdobionej: powinno być żywione wyborem i rozmaitością farb, których obficie natura dostarcza. ³⁸

³⁶ Šioje vietoje Golańskis cituoja Horacijaus satyras (*Lib I, sat 4*, eil. 40–44).

³⁷ Čia Golańskis cituoja Horacijaus *De arte poetica* eil.: 9–13 ir 29–31.

³⁸ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 387–388.

(Poezija priklauso ne nuo žodžių tvarkos, ne nuo [skiemenu] skaičiaus, rimų, arba kadencijų; čia žymiai svarbesnės mintys, pilnos mąstymo ir jėgos; [poezija taip pat remiasi] gyvais, švelniais, puikiais vaizdais, kuo geriausiai išreiškiančiais tai, ką reikėjo išreikšti. [...] Vaizduotės išgalvoti dalykai, arba (kaip paprastai vadiname) fikcija, yra poezijos dvasia: tačiau ne tokia fikcija, kuri negimdo tiesos, kuri nėra panaši į tikrovę. Jūros žuvis negali gyventi miškuose [...]. Poeto išmonės turi būti tiesos paveikslas, [jos gali būti] arba panašios į tiesą, arba [ja] pagražinančios: [išmonės] turi būti pagyvintos gamtos dosniai siūlomų spalvų pasirinkimu ir įvairove.)

Taigi „fikcija Golańskiui yra gamtos sekimo būdas, poetinės tiesos forma, pagal klasicizmo estetikos nuostatas realizuojanti panašumo į tiesą principą, perduodanti apibendrintą, aiškų išmintingų įstatymų, valdančių pasaulį, pažinimą“³⁹. Golańskio požiūris į fikciją kaip poezijos esmę papildė anksčiau išdėstyta jo poezijos samprata ir tampa itin aktualus tolimesnei klasicizmo poezijos teorijos raidai Lenkijoje (kaip nurodė Piotras Żbikowski⁴⁰, minėtas Golańskio mintis kone pažodžiui vėliau citavo Euzebiusz Słowackis). Tačiau svarbu pažymėti, kad vaizduotės ir poezijos ryšys buvo pastebėtas dar Aristotelio, kuris *Poetikoje* nurodė, jog poezijos „siela“ yra išgalvoti dalykai ir pabrėžė, kad „poetas turi rinktis veikia negalimus faktus, bet įtikimus, o ne galimus, bet neįtikimus“⁴¹. Akivaizdu, jog Aristotelium rėmėsi ne tik Horacijus, bet ir Naujųjų laikų autoriai. Pontano-Buchlerio poetikoje teigiama, kad „Poesis est fictio ipsa [...]“⁴² („pati fikcija yra poezija“). Juvencijaus *Institutiones poeticae* I knygos III skyriuje į klausimą „Quae est forma poeseos“ („Kas yra poezijos forma“) atsakoma, kad tai yra fikcija, arba fabula:

Est Fictio, seu Fabula. Cum enim Poetica fit ars fingendi; ut vox ipsa sonat: debet certe Fictio sic naturam Poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat: quo quo modo Forma; quae cocatur in Physicis, uniuscujus[ue] rei materiis sic perpolit ac perficit: ut ejus naturam plane dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.⁴³

(Tai yra fikcija, arba fabula. Kadangi poezijos menas tampa kūrimo [menu] (tai reiškia [ir] pats [šitas] žodis), fikcija, be abejo, privalo taip sutvarkyti poezijos

³⁹ Teresa Kostkiewiczowa, *op. cit.*, p. 424.

⁴⁰ Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 141.

⁴¹ Aristotelis, „Poetika“, in: *Poetika ir literatūros estetika: Nuo Aristotelio iki Hegelio*, sudarė ir įvadą parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1978, p. 66 (vertė Marcelinas Ročka).

⁴² Jacobus Pontanus-Joannes Buchlerus, *op. cit.*, p. 7.

⁴³ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 4.

prigimti, kad ją nuo visų kitų dalykų atskirtų ir atidalytų, – kaip forma, kuri [taip] vadinama gamtos moksluose, kiekvieno dalyko medžiaga taip nugludina ir išstbulina, kad būtų galima pasakyti, jog jos prigimtis aiškiai nustatyta. Šitai galvoja Aristotelis, kuris fabulą priskiria poezijai ir neišivaizduoja, kad poetas galėtų be jos apsieiti.)

Aiškindamas, kokia privalo toji fikcija būti (*Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio et Structura Poematis*), Juvencijus, pasiremdamas Horacijumi, pabrėžia glaudų poetinio teksto ir išmonės ryšį:

Exquisitam illam esse jubet Horatius; atque etiam in majoribus Poematis magnificam: nec vult Poetam diei posse illum, qui talem Formam Materiae non induxerit.⁴⁴

(Horacijus nurodo, kad ji [fikcija] yra įmantriai ir taip pat išradingai naudojama didesnėse poemose, ir nenori, kad šiuolaikinis poetas būtų tas [kūrėjas], kuris nesuteiks medžiagai tokios formos.)

Pažymėtina, jog iš esmės perpasakodamas Horacijaus mintis, Juvencijus jas dar pagrindžia cituodamas ir tą pačią poeto I *Satyru* knygos 4-ąją satyrą, kuri, kaip pastebėjome, panaudota taip pat ir Golańskio poetikoje.

Aptarti vaizduotės (fikcijos) sampratos ypatumai rodo, kad nuo pat Aristotelio laikų ji buvo traktuojama kaip neatsiejama poezijos dalis, jos esmė. Naujųjų laikų poetikų autoriai, tarp jų ir Golańskis, čia nebuvo originalūs – rėmėsi Aristotelio teiginiais, citavo ir interpretavo Horacijų.

Aiškindamas poetinio stiliaus sampratą, Golański's pabrėžia, kad vien formalūs požymiai nelemia teksto poetiškumo: „Zpomiedzy niezliczonych wierszów [...] rzadkie są które prawdziwie poetyczne“⁴⁵ („Tarp daugybės eilėraščių [...] retai pasitaiko tikrų poezijos [kūrinių]“). Poetas turi atsižvelgti į poezijos žanrus, tinkamai pasirinkti ir naudoti menines priemones, tačiau vis dėlto itin svarbų vaidmenį čia atlieka paties kūrėjo vaizduotė:

[...] bo Styl Poetycki (lubo się różnie musi odmieniać, podług różnych gatunków Poezyi, ile maiący być zgodny z zamiarem) zależy na nieustannych prawie obrazach, podobieństwach i porównaniach, na częstych, a śmiałych przenośniach, na wyrazach mocnych i dosadnych, które mniej pospolicie w jnney mowie używane bywaia. Wirgiliusz np. tak opisuje piekło [...], żeby się Mowca nigdy tym sposobem tłumaczyć nie mógł. Ponieważ w tej mierze Poeta daleko większą ma wolność imainacyi swoiey.⁴⁶

⁴⁴ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁵ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 396.

⁴⁶ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 397–398.

([...] nes poetinis stilius (nors jis pagal skirtingus poezijos žanrus įvairiai keičiasi, tačiau turi atitikti tikslus) iš tiesų priklauso nuo nuolat vaizduojamų paveikslų, panašumų ir palyginimų, nuo dažnų ir drąsių metaforų, nuo sodrių ir taiklių posakių, kurie mažiau vartojami kitokioje kalboje. Pvz., Vergilijus taip aprašo požemio pasaulį [...], kaip kalbėtojas [oratorius] niekada negalėtų [jo pavaizduoti]. Taigi tuo požiūriu poeto vaizduotė leidžia jam elgtis žymiai laisviau.)

Golańskis parodo, kad vaizduotė, apsprendžianti poezijos esmę, lemia ir stiliaus poetiškumą. Vadinasi, poetinis stilius tokiu būdu laikytinas ir vienu iš esminių poezijos požymių.

Apie poetinį stilių (*De stylo poetico*) atskirai kalbama Juvencijaus poetikoje, tačiau, įdomu pastebėti, tai aptariama ne I knygoje, skirtoje pirmiausia poezijos apibrėžimui, medžiagai, formai, tikslui, t.y. bendrosioms poezijos kategorijoms, o paskutinėje, t.y. V knygoje, kurioje apžvelgiama lotynų autorių kūryba ir stilius, atskirų žanrų metrika ir pan. Juvencijus nurodo:

Stylus vocatur propria quaeda(m) dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter et strictim loquuntur et scribunt; sunt qui fundunt latius orationem solutam perinde, ac vincam: alii magnifice et splendide alii nitide ac parce amant scribere. [...] Hinc styli tanta varietas, praesertim in Poetis, qui genio plusculum indulgere solent. Oritur etiam illa e variis carminu(m) generibus. Alius enim stylus convenit Epopoeiae, et versui Heroico alius tragico, et Comico: alius Lyrico; suus est Epigrammatici, suus Elegiae, suus Dithyrambo, etc. [...] Consule Quintilianum libro praesertim 12 c.10. ubi de stylo, ejusque diversis formis agit: et P. Nicolau(m) Causinum in suis divinae et humanae eloquentiae Parallelis *Lib: XI*. sed praecepta haud multu(m) juvant. Optimum stylum consequeris, si multum et attente legeris et diligenter scripseris.⁴⁷

(Stiliumi yra vadinama kokia nors savita kalbėjimo arba rašymo forma. Yra [tokių autorių], kurie trumpai ir glaustai kalba ir rašo, yra [tokių], kurie vienodai plačiai lieja tiek neeiluotą kalbą, tiek ir supančiotą [rimais]: vieni mėgsta rašyti didingai ir prašmatniai, kiti – puošniai ir taupiai [...]. Iš čia [kilo] tokia stiliaus įvairovė, o ypač tarp poetų, kurie papratę daugiau pasikliauti talentu. Taigi iš giesmių įvairių rūšių ir kyla ta [įvairovė]. Juk vienas stilius tinka epopėjai ir herojiniais eilėraščiams, kitas – traagiškiems ir komiškiems, dar kitas – lyriniams; sava [stilių] turi epigrama, elegija, ditirambas ir kt. [...] Pasiremę Kvintilianu, ypač XII knygos X skyriumi, kur [jis] aiškina apie stilių ir jo skirtingas formas; [taip pat remkis] Mikalojumi Kauziniu, [kuris] XI knygoje [išvedė] savo paraleles tarp dievų įkvėptos ir žmogaus [išmuktos] iškalbos, bet pamokymai nedaug padeda. Geriausią stilių pasieksi, jei daug ir dėmesingai skaitysi ir uoliai rašysi.)

Juvencijaus nusakyti poetinio stiliaus ypatumai rodo, kad stilius jo suvokiamas kaip formalus poetinio teksto požymis, kalbėjimo ar

⁴⁷ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 111–112.

rašymo forma, paklūstanti žanro reikalavimams. Pripažįstama, kad stilių įvairovę lemia kūrėjo individualybė (*genius*), tačiau patariama mokytis iš Kvintiliano ar Kauzino ir uoliai skaityti bei rašyti. Prisiminkime, kad Aristotelis geros poetinės kalbos privalumais laikė aiškumą (jį suteikia pagrindiniai žodžiai, kurie kartais kalbą supaprastina) ir kilnumą (jį lemia neįprasti kasdieniniame gyvenime žodžiai, pavyzdžiui, tarmybės, metaforos ir visa kita, kas paprastai nevartojama kasdieninėje kalboje)⁴⁸. Horacijus teigė, kad būtina derinti kalbėjimo stilių ir žanrą. Golańskis, pripažindamas poezijos žanrų ir juos atitinkančio stiliaus dermę, tačiau formalių požymių nelaikydamas lemiančiais stiliaus ypatumais, suformuluoja pakankamai novatorišką ir universalią poetinio stiliaus sampratą; Juvencijus, kaip pastebėjome, poetinį stilių traktuoja kaip žanrinę kategoriją.

Retorikos ir poetikos II skyriaus įžangoje „Podział poezyi“ („Poezijos klasifikavimas“) Golańskis aiškina pasirinktą poezijos suskirstymo principą, kuris taip pat praplečia anksčiau suformuluotą poetinio stiliaus sampratą:

Poezya dzieli się na wewnętrzną i powierzchowną. Przez wewnętrzną Poezyą rozumiem dowcipne naśladowanie natury: o ktorem się wyżej namieniło, że iest duszą Poezyi. Powierzchną zaś Poezyą niby ciałem, są wiersze różnego gatunku, z różney liczby zgłosek i rymów złożone. Wiersz niemający wyobrażenia Poetycznego, nie iest Poezyą: dzieło, acz prozą ułożone, ale całe w piękney Jmainacyi Poetyczney, a przy wyrazach dosadnych, do Poezyi należeć będzie.⁴⁹

(Poezija skirstoma į vidinę ir išorinę. Vidinę poeziją suprantu tiesiog kaip sekimą gamta, apie kurį jau anksčiau buvo sakyta, kad tai yra poezijos dvasia. Išorinė poezija tarsi kūnas yra įvairių žanrų eilės, susidedančios iš skirtingo skaičiaus skiemenų ir rimų. Eilės, parašytos be poetinės išmonės, nėra poezija; kūrinys, sukurtas kad ir proza, tačiau kupinas puikios poetinės vaizduotės ir tinkamų posakių, turi būti laikomas poezija.)

Taigi vidinė poezija, pasak Golańskio, yra „sekimas gamta“, atsiskleidžiantis per kūrėjo individualybę, o išorinė – formalieji požymiai – tik suteikia pirmajai reikiamą pavidalą. Poezijos klasifikavimas ir priklausau nuo trijų sekimo (imitavimo) būdų:

Poeta, albo sam tylko mówi, albo wystawia mówiących, albo i sam mówi, i wystawia mówiących. Do pierwszego rzędu należa Epigrammata, Satyry, Elegie, Ody. Do drugiego, Sielanki po większey części, ale zwłaszcza Komedye, Traiedye, Opery. Do trzeciego, Wiersz Bohatyrski *Poema Heroicum*, albo *Carmen Epicum*. Traiedye i Kome-

⁴⁸ Aristotelis, *op. cit.*, p. 61–62.

⁴⁹ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 401.

dye zamykaią się pod ogólnem nazwiskiem *Dramatu*: a Wiersz Bohatyrski pod imieniem *Epopėii*. [...] Každy iuż gatunek Poezyi, mniejszy, lub większy, nazywa się *Poematem*.⁵⁰

(Poetas arba tik pats kalba, arba parodo kalbančius, arba ir pats kalba, ir kalbančius parodo. Pirmajam tipui priklauso epigramos, satyros, elegijos, odės. Antrajam – didžioji dalis bukoliku, o ypač komedijos, tragedijos, operos. Trečiajam tipui priskirtina herojinė poezija, *poema heroicum*, arba *carmen epicum*. Tragedija ir komedija bendrai vadinamos *drama*, herojinė poezija – *epopėja*. [...] Kiekvienas poezijos žanras, mažesnis ar didesnis, vadinasi *poema*.)

T. Michałowskos nuomone, šiame Golańskio tvirtinime pastebimi nuo XVII a. vidurio mokyklinėse poetikose ėmusios laipsniškai nykti trinarės klasifikacijos (drama, epas, lyrika) pėdsakai⁵¹. Akivaizdu, kad Golańskio pasirinktas poezijos klasifikavimo būdas yra iš Aristotelio perimta poezijos kaip sekimo koncepcija, jungusi tris imitavimo būdus⁵². Aristotelio teorijos įtaka nesunkiai pastebima ir Juvencijaus poetikoje. Į klausimą „*Quo modo dividitur poesis*“ („Kokiu būdu skirstoma poezija“) Juvencijus atsako, kad ši skirstymą lemia imitacija:

Cum Poesis omnis ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit: optima erit ille Poeseos divisio, quae a diverso genere imitationis petetur.⁵³

(Kadangi visa arba beveik visa poezija, kaip pradžioje sakėme, galėtų būti pagrįsta imitacija, geriausias bus toks poezijos suskirstymas, kuris bus apibrėžtas skirtingais imitacijos būdais.)

Juvencijus taip pat nurodo, jog yra trys imitavimo būdai, kuriuos lemia poeto vaidmuo:

Nam in poematis vel Poeta per se ipse narrat aliquid, et sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis; vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, et quasi negotiantes inducit; vel ipse narrat aliquid et alios inducit loquentes agentesve.⁵⁴

(Juk poezijos kūrinyje poetas arba pats ką nors pasakoja ir kito kalbą perteikia, [neparodydamas] jokių kitų tarpusavio pokalbių, vykstančių tarp veikėjų; arba ne pats pasakoja, bet kitus kalbančius ir tarsi veikiančius įveda; arba ir pats ką nors pasakoja, ir kitus kalbančius ar veikiančius įveda.)

⁵⁰ *Ibid.*, p. 402.

⁵¹ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 73.

⁵² Teresa Kostkiewiczowa, „Rodzaje i gatunki poezji“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 516.

⁵³ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁴ *Ibid.*

Pirmąjį imitavimo būdą Juvencijus pavadina *genus narrativum, vel enunciativum*, o jo pavyzdžiais siūlo laikyti tris pirmąsias *Georgikų* knygas ir ketvirtosios knygos pirmą pusę, kur kalba pats Vergilijus. Golańskis šiam imitavimo būdai tiesiog priskyrė tokius žanrus kaip epigrama, satyra, elegija, odė. Antrasis imitavimo būdas Juvencijaus įvardintas kaip *genus dramaticum, sive activum*; jam priklauso tragedijų ir komedijų fabulos, taip pat eklogos, kuriose vaizduojami besišnekančios piemenys. Golańskis nurodo, kad tokiam imitavimo būdai atstovauja bukolikos, komedijos, tragedijos ir operos. Trečiąjį būdą Juvencijus pavadina *genus mixtum*, o jo pavyzdžiais laiko Homero *Iliadą* ir *Odiseją*, Vergilijaus *Eneidą* bei kitas tokio tipo poetas. Taip pat pažymima, kad šioms trimis imitavimo būdams norint nesunkiai galima priskirti visas elegijas, odes, satyras ir kitas poetas (t.y. eilėraščius). Golańskio klasifikacijoje, kaip žinome, trečiajam imitavimo būdai tenka herojinė poezija, arba *poema heroicum, carmen epicum*.

Ižanginėje dalyje aptaręs poezijos klasifikavimą, kitus poskyrius skiria konkrečioms poezijos žanrams: epigramai, satyrai, elegijai, giesmei, arba odei, bukolikai. Čia taip pat duodama senųjų autorių kūrybos pavyzdžių.

Apie epigramą pradedama kalbėti nuo termino etimologijos aiškinimo. Primenama, kad graikų kalboje epigrama reiškia užrašą, esantį ant statulų, kolonų ar namų. Platesne prasme epigrama laikomas trumpai ir taikliai mintį išreiškiantis eiliuotas kūrinys:

Bierze się teraz w obszerniejszem wyrozumieniu. Bo wszelka myśl krótko i dowcipnie wierszem wyłożona, nazywa się Epigrammatem: które tym lepsze iest, im krótsze, a więcej znaczące.⁵⁵

(Dabar paaiškinsiu, [kas yra epigrama] platesne prasme. Nes kiekviena mintis, trumpai ir taikliai išreikšta eilėmis, vadinasi epigrama, kuri tuo geresnė, kuo trumpesnė, ir kuo daugiau pasakanti.)

Svarbiausi epigramos požymiai – trumpumas ir aiškumas. Pabrėžiama, kad epigrama negali būti trumpesnė kaip dvi eilutės, o ją turi sudaryti dvi dalys – temos dėstymas ir išvada. Kitaip tai nebus tikra epigrama, o veikiausiai užrašas, dažniau rašomas proza, o ne eilėmis.

Juvencijaus poetikoje suformuluotas panašaus turinio, tačiau konkretesnis epigramos apibrėžimas:

[...] dicitur breve poema cum simplici cujuspiam rei, vel personae, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens.⁵⁶

⁵⁵ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 402–403.

⁵⁶ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 95.

([...] sakoma, kad [epigrama] yra trumpas eilėraštis, vertinantis kokį nors paprastą dalyką arba žmogų, arba įvykį, arba pagal aptariamą temą ką nors įrodantis.)

Be to, remiantis šiuo apibrėžimu, išskiriamos dvi epigramų rūšys: paprasto tipo epigramos (*simplex*), vertinančios paprastus dalykus, žmones ar įvykius (tokiomis laikomi užrašai ant monetų ir statulų), ir sudėtinio tipo epigramos (*compositum*), sudarytos iš dėstymo ir išvados. Nurodoma, kad šiam žanrui būdingas arba hegzametas, arba eleginis metras, arba falaikėjas, arba jambinis metras. Epigrama siekia to paties tikslo kaip ir visa poezija: džiuginti pamokant (*delectare docendo*). Pagrindinėmis epigramos ypatybėmis laikomi trys bruožai: trumpumas (*brevitas*), aiškumas (*perspicuitas*) ir aštrumas (*acumen*).

Skaligerio poetikoje randame identišką Juvencijaus suformuluotam epigramos apibrėžimą⁵⁷. Čia taip pat išskirtos dvi šio žanro atmainos – paprasta (*simplex*) ir sudėtinė (*compositum*) epigrama. Pasak Skaligerio, abiejų epigramos atmainų skiriamieji požymiai yra trumpumas (*brevitas*) ir gyvumas (*argutia*). Ypač akcentuojama pastaroji ypatybė: „Argutia, anima, ac quasi forma“⁵⁸ („Gyvumas [yra epigramos] siela ir tarsi [jos] forma“). Daug dėmesio skirta šio žanro įvairovei:

Epigrammatum autem genera tot sunt, quot rerum. Tot versuum generibus explicantur, quot sunt versuum genera. Tot verbis verborumque generibus, speciebus, formis, figuris, modis componuntur: quot sunt in quocunque linguae, nationis, populi, gentis ambitu, genera, species, formae, figurae, modi verborum.⁵⁹

(Epigramų yra tiek rūšių, kiek [joms tinkančių] temų. Naudojama tiek eiliavimo formų, kiek tik jų yra. Vartojama tiek žodžių ir jų rūšių, atmainų, formų, kalbos figūrų, nuosaku, kiek tik jų yra kokiose bebūtų tautų ir tautelių kalbose.)

Apžvelgti epigramos definicijos ypatumai rodo, kad tiek Juvencijus, tiek Golańskis šį žanrą apibrėžė, sekdami Skaligerio teiginiais. Juvencijus, pažodinė Skaligerio formuluotę perkėlęs į savo poetiką, taip pat aptarė žanrui būdingus eiliavimo būdus ir išskyrė du epigramų tipus, *simplex* ir *compositum*, nurodytus Skaligerio. Skaligeris akcentavo, jog epigramai būdingas trumpumas (*brevitas*) ir ypač gyvumas (*argutia*), o Juvencijus svarbiausiomis ypatybėmis laikė trumpumą (*brevitas*), aiškumą (*perspicuitas*) ir aštrumą (*acumen*). Golańskis pabrėžė, kad šio žanro kūrinuose privalu mintį reikšti trumpai (*krótko*) ir aiškiai (*dowcipnie*). Apie metriką vos teužsimenama, nurodoma, jog epigrama paprastai yra eiliuotas kūrinys, susidedantis tarsi iš dviejų

⁵⁷ Julius Caesar Scaliger, *op. cit.*, p. 430.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 431.

⁵⁹ *Ibid.*

dalių: dėstymo ir išvados. Neišlaikę minėtos struktūros, turėsime ne epigramą, o užrašą. Ši formuluo­­tė leidžia iš­­velgti tiesioginę Juvenci­­jaus interpretaciją: užrašai atitiktų paprastą epigramos tipą (*simplex*), o eiliuotus kūrinius galėtume laikyti sudėtinėmis epigramomis (*compositum*).

Satyrą Golańskis apibrėžia kaip taikliai blogybes išjuokiantį eilė­­raš­­tį:

Wiersz wyszydzaiaący dowcipnie złe obyczaie, wytykaiący i strofuiący pod różnemi postaciami, to pod wymyślonym nazwiskiem, to niby w rozmowach, iakiekolwiek wady ludzkie, nazywa się Satyra.⁶⁰

(Satyra vadinamas eilėraš­­tis, kuris taikliai pajuokia blogus papročius, yra eiliuo­­ja­­mas įvairiomis formomis, kartais skelbiamas išgalvota pavarde, pokalbiuose pajuo­­kiantis kokias nors žmonių ydas.)

Be to, pabrėžiama didaktinė auklėjamoji žanro funkcija: satyra turi būti garbinga, neužsipuolanti žmogaus, siekianti ne išplūsti, o norinti visus pataisyti. Golańskis akcentuoja, kad tai, „kas kitose srityse yra protinga kritika, poezijoje laikoma padoria satyra“. Šiam žanrui ypač svarbi vaizduotė: „[...] w satyrze imainacya może i powinna byđz mocna“⁶¹ („Satyroje poeto vaizduotė gali ir turi reikštis galingai“). Konkretus satyros metras nenurodomas, tik teigiama, jog dažnai šie eilė­­raš­­čiai būna taip sueiliuoti, kad geriau jau būtų rašomi proza, o ne rimuojami: „Wiersze częstokroć tak ułożone bywaią, że się raczey zda­­dzą byđz prozą, a niżeli rymami“⁶².

Juvenci­­jaus poetikoje į klausimą „Quid est satyra“ („Kas yra satyra“) atsakoma nurodant, kad tai draminės poezijos žanras, kuriam būdingas kokių nors negerovių išjuokimas:

Satyra videtur nomen ducere a Satyris, Diis petulcis, lascivis, et dicacibus: qui inter Actus Tragoediarum, ac postea Comoediarum inducti in theatrum, non tantum sermone parum verecundo, libero, aculeato vultu ac corpore risum movebant; verum etiam cives improbos nominatim carpebant; unde Satyra ab aliquis ad poema dramaticum revocatur.⁶³

(Atrodo, kad satyros pavadinimas kilo nuo satyrų, mėgstančių badytis, išdykusių ir pašaipių dievukų, kurie tarp tragedijų, o vėliau ir komedijų veiksmų buvo įvesti į teatrą, [čia] sukeldavo juoką ne tiek nelabai drovia kalba, kiek atviru, išraiškingu

⁶⁰ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 406–407.

⁶¹ *Ibid.*, p. 408.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 96.

veidu ir kūnu; taip pat ir nedorelius vardais nurodydami išjuokdavo; štai kodėl satyra [atribuojant] nuo kitų [eilių] priskiriama prie draminės poezijos.)

Prie satyros Juvencijus dar kartą sugrįžta aptardamas lyrinio eilėraščio formą ir pabrėžia, kad viena iš svarbiausių šio žanro ypatybių yra kandumas (*acerbitas*):

Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius poematis: ubi notandum est, quod est Epopoeiae gravitas, Tragoediae vehementior affectus, Comoediae jocus, Elegiae molities, Satyrae acerbitas, Epigrammati acumen [...].⁶⁴

([Lyrinio] eilėraščio forma yra pati jo kompozicija, arba to eilėraščio rašymo būdas: kaip pažymėtina, epopėjai būdingas kilnumas, tragedijai – karštesnis ūpas, komedijai – juokas, elegijai – švelnumas, satyrai – kandumas, epigramai – aštrumas.)

T. Michałowska pastebėjo, kad mokyklinėse poetikose, parašytose XVII a. ir XVIII a. pirmoje pusėje, satyra apibrėžiama remiantis renesansinės Europos teorine tradicija. Nebuvo siekiama tiesiogiai remtis originaliais darbais, o tenkintasi vėlesnių autorių jėzuitų veikalais (ypač Pontano ir Juvencijaus)⁶⁵.

Elegiją Golańskis apibūdina kaip pakankamai universalų žanrą. Priemena, kad jis nuo seno gyvavo Graikijoje ir Romoje, o šie kūriniai buvo rašomi kaitaliojant šešiapėdes ir penkiapėdes eilutes (naudojant eleginį distichą). Kadaisė elegijai buvo labiau būdingos liūdnos temos, tačiau dabar ji aprašo ir liūdnus, ir linksmus dalykus. Iš senųjų autorių gaudaus turinio elegijas rašė Ovidijus, tačiau Tibulas ir Propercijus jose aprašė linksmus dalykus. Golańskis akcentuoja, kad elegijai apibrėžti trūksta terminų. Pažymėtina, jog apibrėždamas elegiją Golańskis painioja rūšies ir žanro sąvokas:

W naszym języku nie masz szczególnego nazwiska Elegii, ale co do innych rodzajów Poezyi nie należy, to ogólnie wierszem zowiemy.⁶⁶

(Mūsų kalboje elegija neturi specialaus pavadinimo, bet tai, kas nepriskiriama kitoms poezijos rūšims, bendrai vadinama eilėraščiu.)

Elegijos sampratą Golańskis pagrindžia cituodamas Horacijaus *De arte poetica* eilutes (75–76):

Versibus impariter iunctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.⁶⁷

⁶⁴ *Ibid.*, p. 98–99.

⁶⁵ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 150.

⁶⁶ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 408–409.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 409.

(Pirmiausia nevienodai sujungtomis eilutėmis [išreikšti] skundai,
Po to prie prašymo buvo pridėti sprendimo galią turintys žodžiai.)

Ši Horacijaus formuluotė tapo elegijos žanro genezės tyrinėjimo atspirties tašku tiek XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios humanistams, tiek ir vėlesnių amžių teoretikams. Ji tapo šaltiniu, leidusiu pagrįsti elegijos tematikos įvairovę⁶⁸.

Juvencijus poetikoje teigia, kad tiesiogine prasme elegija yra laidotuvių giesmė, arba *funerbris cantus*. Ji skirta aprašyti gedulingiems dalykams, arba liūdnoms temoms, kaip kad Ovidijus apdainavo Tibulo mirtį. Juvencijus kaip iliustraciją čia pasitelkia populiarius tarp Renesanso teoretikų⁶⁹ Ovidijaus žodžius (*Amores*, III, 9–10):

Flebilis indignos Elegeia solve capillos:
Ah! Nimis ex vero nunc tibi nomen erit.⁷⁰

(Raudanti elegija, paleisk nevertus plaukus:
Ak! Tiesą sakant, per daug [ilgai] tavo vardas gyvuos.)

Tačiau taip pat pažymima, kad elegijai tinka ne tik liūdesys, bet ir linksmos temos:

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres, ac tristes; sed res quoque laetae, amores, vota, preces, gratulationes, et convitia elegiaco carmine scriberentur [...].⁷¹

(Aišku, kad elegine giesme gali būti aprašyti ne tik gedulingi dalykai, arba liūdesys, bet taip pat ir džiaugsmas, meilė, [elegijos] gali išreikšti maldas, prašymus, sveikinius ir džiugius šūksnius [...].)

Kalbėdamas apie pirmųjų elegikų kūrinių temas, Juvencijus kaip ir Golańskis remiasi minėtomis Horacijaus *De arte poetica* eilutėmis. Elegijos žanro apžvalga baigiama nurodant, kokiomis ypatybėmis turi pasižymėti eleginis eilėraštis:

Forma Elegiae, est ipsius constitutio, et compositio, seu [...] dispositio; de qua sic praecipitur potest, ut poema illud tersum sit: lene, perspicuum, dictio mollis, et aequalis, morata, tenera, affectibus plena, et delicata [...]. Quamquam pro ratione rerum, quae celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia [...].⁷²

(Elegijos forma yra jos sandara ir kompozicija, arba išdėstymas, iš kurio tokiu būdu galima iš anksto žinoti, kad šitas eilėraštis bus nepriekaištingas: švelnus, skaidrus, [jam būdingas] malonus ir lygus, neskubus, minkštas, jaudinantis ir subtilus kalbė-

⁶⁸ Teresa Michałowska, *op. cit.*, p. 142.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 94.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*, p. 95.

jimo būdas [...]. Tačiau dėl dalykų, kurie vaizduojami, pobūdžio Elegija taip pat gali būti didinga [...].)

Golańskio ir Juvencijaus elegijos sampratas ryškiausiai sieja žanro teminės įvairovės nusakymas. Elegijai būdingą platų temų spektrą akcentavo Skaligeris ir Pontanas. Pavyzdžiui, Pontano-Buchlerio poetikoje išvardinti eleginės kalbos ypatumai referuoja tiek apie žanrui būdingas temas, tiek ir apie šių kūrinių stilistiką ir, beje, iš esmės sutampa su Juvencijaus poetikos teiginiais: „Oratio elegiaca tersa sit oportet, lenis, ingenua, perspicua, morata, tenera, affectibus referta, pathetica, et sententiis exquisitis minime obfuscata, atque impedita“⁷³ („Eleginė kalba turi būti nepriekaištinga, švelni, natūrali, aiški, neskubi, minkšta, nuotaikinga, pilna patoso, mažiausiai aptemdyta rinktiniais posakiais ir supainiota“).

Odę Golańskis apibūdina kaip lyrinį eilėrašį, arba giesmę, nuo pat raidos užuomazgų susijusį su muzika. Ypač daug dėmesio skirta odės turinio ekspresyvumui, akcentuojama šios ekspresijos ribojama kūrinio apimtis, tačiau nekalbama apie formalius požymius, t.y. struktūrą ar eiliavimo būdus:

Należy im nagłe i gwałtowne poruszenia serca wyrażać, i powinna się w nich wszędzie wydawać moc iakaś nadzwyczajna, naksztalt bystrej wody zalewów, lub ognia z wiatrem wybuchającego. Podziwienie, radość, żal, wdzięczność, uwielbienie, w wysokim stopniu okazać się maia. Natura więc Ody iest, że, ponieważ niepodobna długo, mieć silnie natężonego umysłu, a entuzjazm, który porywa, po nieakim czasie wolnieć musi; nie może być Oda zbyt długą.⁷⁴

(Odė turi karštai ir audringai išreikšti širdies jaudulį, [šie kūriniai] privalo būti kupini tarsi kokios nepaprastos jėgos, kuri primintų greitai kylantį potvynių vandenį arba ugnį, vis stipriau dėl vėjo išsiplieskiančią. Susižavėjimas, džiaugsmas, liūdesys, dėkingumas, garbinimas – visa tai turi būti itin stipriai išreikšta. Dėl savo prigimties odė negali minties įtampos pernelyg ilgai išlaikyti, o joje prasiveržęs įkarštis po kurio laiko turi nurimti; odė negali būti per ilga.)

Maria Garbaczowa, lenkų Apšvietos lotyniškosios poezijos tyrinėtoja, pastebėjo, kad skirtingo charakterio kūriniais apibūdinti dažnai buvo taikomi to paties žanro pavadinimai. Lyrinė poezija neretai tapatinta su ode, odės samprata buvo pasitelkiama rūšies apibrėžimui. Taigi kai kurie kūrėjai odę traktavo kaip kategoriją, peržengiančią žanro ribas⁷⁵. Golańskis taip pat pažymi, kad: „[...] nie wszystko to, co

⁷³ Jacobus Pontanus-Joannes Buchlerus, *op. cit.*, p. 58.

⁷⁴ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 409.

⁷⁵ Maria Garbaczowa, *Poezja łacińska w Posce doby Oświecenia*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986, p. 37.

imie ody na sobie nosi, w rzeczy samej jest oda⁷⁶ („ne viskas, kas ode vadinama, iš tiesų yra odė“). Aptarus jos ypatumus toliau išvardijami ir jos tipai: Dievo garbei skirtos odės (jos vadinamos himnais), herojinės, filosofinės, moralinės ir kitos.

Juvencijaus poetikoje odė taip pat traktuojama kaip muzikinės kilmės lyrinis eilėraštis:

Dictum est Poema Lyricum a Lyra, quae inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etia(m) illud poema Ode, et Melos [...].⁷⁷

(Lyrinis eilėraštis yra pavadintas nuo lyros, kuri su vargonų muzika dažnai naudojama, ir prisideda prie tokios giesmės giedojimo. Todėl tas eilėraštis vadinamas ode ir daina.)

Šio lyrinio eilėraščio turinį (*materia*) sudaro dievų ir žmonių pašlovinimas (*laudes deorum, et hominum*), maldos, prašymai (*vota, preces*), skatinimai elgtis dorai ir vengti ydų (*exhortationes ad virtutem, ad vitia fugienda*), nelaimių apverkimas (*deplorationes calamitatum*), troškimų išsakymas (*desideria*), aimanos (*conquaestiones*). Toks eilėraštis taip pat tinka gamtos grožiui aprašyti: juo galima pagirti šaltinių, kalnų, sodybų ir kitų puikių vietų žavesį. Juvencijus nurodo ir odėms būdingą metriką. Jos gali būti eilijuojamos alkajine, sappine, asklepiadine strofa, taip pat trochėjiniu, daktiliniu, anapestiniu metru. Čia taip pat aptarta odės struktūra: išskirtos ir pakomentuotos trys pagrindinės sudedamosios dalys – strofa, antistrofa ir epodas.

Apibrėždamas bukolikos žanrą, Golańskis, kaip ir kalbėdamas apie satyrą ar odę, daugiau akcentuoja ne formaliuosius žanro požymius, o turinio ypatumus ir kūrinio nuotaiką. Beje, bukolika šiame apibrėžime įvardijama ne kaip žanras, o kaip poezijos rūšis:

Sielanki, czyli Pasterki z łacińskiego Eklogi, rodzaiem są tey Poezyi, która ma za cel naśladowanie obyczajow życia pasterskiego w stanie nayprzyziemnieyszey prostoty: ile tylko w stanie tym można sobie szczęśliwymi ludzi wystawić. Cała osnowa Sielanki powinna być obrazem serca, ułożona w sposobie myślenia i czynienia tych, których iako niewinnych i szczerych odmalowali Poetowie.⁷⁸

(Idilė, arba bukolika, lotyniškai ekloga, yra rūšis tos poezijos, kurios tikslas kuo paprastesniu būdu imituoti piemenų gyvenimo papročius: parodyti žmones toje situacijoje tokius laimingus, kokie tik jie galėtų būti. Visa idilės esmė privalo būti širdies paveikslas, sukurtas taip, kad atspindėtų mintis ir darbus tų, kuriuos nekaltus ir laimingus pavaizdavo poetai.)

⁷⁶ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 409.

⁷⁷ Josephus Juvencius, *op. cit.*, p. 98.

⁷⁸ Filip Nereusz Golański, *op. cit.*, p. 417.

Bukolikų veikėjai, pasak Golańskio, turi kalbėti paprastai ir dailiai, nevertoti sudėtingų ir sunkiai suprantamų posakių, trykšti natūralia, o ne įgyta išmintimi. Bukolikų pasaulis – tai ir puikios gamtos veidrodis, kuriame atsispindi upelio tėkmė, sodrūs žolynai, žydinčios gėlės... Golańskis pamini ne tik Antikos bukolinius poetus (Teokritą, Moschą, Bioną, Vergilijų), bet ir savo meto autorius, išstobulinusius ir praturtinusius lenkišką bukoliką: „Sielanki polskie, dawniey Szymonowicz, Zimorowicz, Klonowski, Gawiński, Minasowicz wykształcili. Naruszewicz ie swoiemi zbogacił“⁷⁹ („Lenkų bukolikas seniau išstobulino Szymonowiczius, Zimorowiczius, Klonowskis, Gawińskis ir Minasowiczius. Savais [kūriniiais] jas praturtino Naruszewiczius“).

Juvencijus, apibūdindamas bukoliką, paaiškina žanro etimologiją, nurodo jai būdingą stilių, temas ir metriką:

*Ecloga, quae et Bucolicum carmen a Bubulco, et Pastoricum a Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stylo mediocri [...]. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conquaestiones, gaudia [...]. Dicendi character debet esse humilis, frequentes adhibendae comparationes ex agris deductae, jucundae item descriptiones inferendae. Hexametrum carmen adhibendum [...].*⁸⁰

(Ekloga, kuri yra bukolinė giesmė, [pavadinta] nuo [žodžio, reiškiančio] galvijus ganantį piemenį, taip pat vadinama ir piemenų [giesme] nuo [žodžio] pienuo, yra kaimo gyvenimo imitacija, [kuriai būdingas] vidurinis stilius [...]. Jame [bukoliniam eilėraštyje] kalbama apie maldas, padėką, ginčus, pažadus, skundus, džiaugsmus [...]. Privalu pasirinkti žemąjį kalbėjimo būdą, reikia vartoti gausius palyginimus, išvestus iš laukų [darbų tematikos], taip pat ir malonius aprašymus. Bukolinė giesmė turi būti eiliuojama hegzametru.)

Pontano-Buchlerio poetikoje bukolika gretinama su komedija, nurodomos žanrui būdingos temos:

*Bucolica Poesis personas humiles illa quidem ut Comoedia, veruntamen rusticas, et agrestes, non urbanas, quae sunt paulo elegantiores, comminiscitur [...]. Tractamur Bucolicis vota, gratulationes, laudationes, obtrectationes, cohortationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia, pompae, cantus, hilaritates, ioci.*⁸¹

(Bukolinė poezija, kaip ir komedija, išgalvoja žemos kilmės asmenis, kaimiečius, neišsilavinusius [žmones] o, ne miestiečius, kurie yra truputį išrankesni. Bukolikomis laikome [kūrinius, kuriuose vaizduojami] prašymai, padėkos, pagyrimai, pavydas, raginimai, pažadai, skundai, džiaugsmas, iškilmės, dainos, linksmybės, juokai.)

Pabrėžiama, kad „regnat in bucolicis hexameter“⁸² („bukolikose karaliauja hegzametas“). Paminimos bukolikos sudėtinės dalys: „Partes

⁷⁹ *Ibid.*, p. 420.

⁸⁰ Josephus Juvenius, *op. cit.*, p. 101–102.

⁸¹ Jacobus Pontanus-Joannes Buchlerus, *op. cit.*, p. 53.

⁸² *Ibid.*

constituunt duas, principium et narrationem. Interdum aliquid loco epilogi adiungitur⁸³ („[Bukolika] sudaro dvi dalys: pradžia ir pasakojimas. Kai kada prijungiamas epilogas“). Aiškinama paties termino įvairovė: „Bucolica dividuntur a Virgilio in ecloga, a Theocrito in idylia“⁸⁴ („Pagal Vergilijų bukolika vadinama ekloga, pagal Teokritą – idilė“).

APIBENDRINIMAS

Golańskio darbo *O Wymowie i poezji* struktūra rodo, kad autorius laikosi XVIII a. viduryje tebegyvavusios tradicijos, besirėmusios Aristotelio suformuluota koncepcija, kuri retoriką ir poeziją siejo abiemis sritims keliamais vienodais uždaviniais (*docere, movere, delectare*). Be to, natūralią šių sričių jungtį lėmė įvairių vienuolių mokyklų mokyimo programos: buvo siekiama išmokyti ne tik poezijos teorijos, bet ir jos praktinio pritaikymo.

Aptariamoms retorikos ir poetikos antrajai daliai, kurioje nagrinėjami poezijos dalykai, būdinga tradicinė XVII–XVIII a. paplitusios mokyklinės poetikos sandara: pirmiausia apžvelgiamos bendrosios poezijos kategorijos (aiškinama pati poezijos samprata, susiformavimas ir tikslas, vaizduotė, poetinio stiliaus ypatumai), po to pereinama prie konkrečių poezijos žanrų (epigramos, satyros, elegijos, odės ir bukolikos) aptarimo. Atskiruose skyriuose komentuojama drama, herojinė ir didaktinė poezija.

Poezijos terminas, Apšvietos laikotarpiu įėjęs į visuotinę literatūros terminiją, turėjo dvi pagrindines reikšmes: pirma, juo buvo apibūdinami patys poetinės kūrybos rezultatai, antra, nusakomi poezijos meno principai⁸⁵. Golańskis, formuluodamas poezijos sampratą, nekalba apie teorijos vaidmenį, o svarbiausiu kriterijumi laiko vaizduotę. Tai novatoriškas žvilgsnis į poetinę kūrybą, leidžiantis kalbėti apie poezijos ir retorikos atskyrimą. Priešingai, Juvencijaus poezijos apibrėžimas, pagrįstas Skaligerio teiginiais, atspindi dvi minėtas pagrindines poezijos, kaip *ars* ir *doctrina*, sampratos reikšmes.

Kalbėdamas apie poezijos tikslą, Golańskis rėmėsi Horacijaus teiginiais (*De arte poetica*, 334–335). Šio poeto mintys tapo atspirties tašku

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*, p. 55.

⁸⁵ Teresa Kostkiewiczowa, „Poezja – teorie“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 421.

daugeliui Renesanso, Baroko ir Apšvietos poetikų autorių, kurie Horacijų ne tik citavo, bet ir interpretavo. Skaligeris esminiu laikė tikslą „pamokyti, teikiant smagumo“ ir akcentavo, jog „poetas ne tik džiugina“. Pontano-Buchlerio poetikoje kaip svarbesnis poezijos tikslas nurodytas uždavinys „padėti“, o ne „pamokyti“, ir pabrėžta, kad aukščiausias tikslas – „naudingus gyvenimo dalykus apsakyti“. Juvencijus teigė, jog poetas kuria, kad „džiugindamas pamokytų“. Golańskis, apibendrinamas Horacijaus suformuluotus poezijos tikslus, juos suvienija ir praplečia: „poezija turi skatinti gėriui, tai yra mielas ir saldus žaidimas“.

Aptardamas vaizduotės ir poetinės kūrybos ryši, Golańskis pažymi, kad vaizduotė yra poezijos esmė. Kaip žinia, tai dar Aristotelio suformuluotas teiginys, kuriuo rėmėsi Horacijus ir Naujųjų laikų poetikų autoriai (pvz., Pontano-Buchlerio poetikoje nurodoma, kad „pati fikcija yra poezija“, Juvencijus teigia, jog „fikcija, arba fabula, yra poezijos forma“). Golańskis, remdamasis minėtais autoriais, akcentuoja fikcijos ir formaliųjų poetinio teksto požymių priešstatą. Šis pastebėjimas tapo itin aktualus tolimesnei klasicizmo poezijos teorijos raidai⁸⁶.

Apibrėždamas poetinį stilių, Golańskis pripažįsta poezijos žanrų ir juos atitinkančio stiliaus dermę, tačiau formaliųjų požymių nelaiko lemiančiais stiliaus ypatumais. Pabrėždamas, jog pagrindinis vaidmuo čia tenka poeto vaizduotei, Golańskis suformuluoja novatorišką poetinio stiliaus sampratą, kuri aiškiai skiriasi nuo Juvencijus apibrėžimo, poetinį stilių iš esmės traktuojančio kaip žanrinę kategoriją.

Klasifikuodamas poeziją, Golańskis pirmiausia nurodo, jog ji skirstoma į vidinę (tai yra sekimas gamta) ir išorinę (tai poezijos „kūnas“, arba eiliavimo būdai). Toliau nurodydamas, kad poezija skirstoma pagal tris imitavimo būdus, Golańskis remiasi Aristotelio suformuluota poezijos kaip imitavimo koncepcija, jungusia tris sekimo būdus⁸⁷. Šia Aristotelio teorija pasinaudota ir Juvencijaus poetikoje.

Apibrėždami epigramą, ir Juvencijus, ir Golańskis remiasi Skaligerio teiginiais. Juvencijus, Skaligerio formuluotą pažodžiui perkėlęs į savo poetiką, nurodė žanrui būdingus eiliavimo būdus bei, kaip ir Skaligeris, išskyrė du epigramų tipus: *simplex* ir *compositum*. Skaligeris teigė, jog epigramai būdingas trumpumas (*brevitas*) ir gyvumas

⁸⁶ Piotr Żbikowski, *op. cit.*, p. 141.

⁸⁷ Teresa Kostkiewiczowa, „Rodzaje i gatunki poezji“, in: *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996, p. 516.

(*argutia*), o Juvencijus nurodė trumpumą (*brevitas*), aiškumą (*perspicuitas*) ir aštrumą (*acumen*). Golańskis akcentavo, kad rašant epigramas privalu minti reikšti trumpai (*krótko*) ir aiškiai (*dowcipnie*). Smulčiau nekomentuodamas metrikos, jis pabrėžė, jog epigrama paprastai yra eiliuotas kūrinys, susidedantis iš dviejų dalių: dėstymo ir išvados (tokia struktūra nepasižyminti epigrama laikoma užrašu). Ši formulotė leidžia išvelgti tiesioginę Juvencijaus interpretaciją: užrašai atiktų paprastos epigramos tipą (*simplex*), o eiliuoti kūriniai – sudėtinę epigramą (*compositum*).

Satyra apibūdinamas kaip negeroves išjuokiantį eilėraščių, Golańskis sutelkia dėmesį į didaktinę auklėjamąją žanro funkciją. Juvencijus, aptaręs satyros kilmę ir šiems kūriniais būdingą įvairių blogybių kritiką, pabrėžia, jog satyra yra dramatinės poezijos žanras, kurio ryškiausia ypatybė – kandumas (*acerbitas*).

Elegijos apžvalgą Golańskis pradeda primindamas antikinės žanro ištakas ir nurodydamas, kad nuo seno šie kūriniai rašomi eleginiu distichu. Sakydamas, jog elegijai apibrėžti trūksta terminų, Golańskis greičiausiai turėjo galvoje elegijai būdingą temų įvairovę: šis žanras tinka ir liūdesiui, ir džiaugsmui. Nors Juvencijaus elegijos apibrėžime iš esmės akcentuojami tie patys žanro ypatumai, tačiau čia ypač ryški Pontano-Buchlerio poetikos įtaka.

Originalumu išsiskiria Golańskio suformuluota odės, vieno iš populiariausių Apšvietos žanrų, samprata. Čia ypač akcentuojamas odei būdingas ekspresyvumas, tačiau nesigilinama į struktūrą ar metriką. Juvencijus odę apibrėžia detalčiai aptardamas temas, metriką, kūrinių struktūros elementus.

Nusakydamas bukolikos esmę, Golańskis nurodo šiam žanrui įvardyti vartojamų terminų sinonimiškumą ir susitelkia ties turinio ypatumais bei kūrinio nuotaika. Čia, kaip ir satyros ar odės apibrėžimuose, nekomentuojami formalieji žanro požymiai – kūrinių struktūra ir metrika. Minėtus dalykus matome aptartus Juvencijaus poetikoje, kur nurodyta žanro kilmė, jam būdinga tematika, metrika (hegzametas), vidurinysis stilius (*mediocris*) ir žemasis (*humilis*) kalbėjimo būdas. Pontano-Buchlerio poetikoje nekalbama apie stilių ir kalbėjimo būdą, tačiau aptariama bukolikos struktūra: pradžia (*principium*), dėstymas (*narratio*) ir kai kada pasitaikantis epilogas (*epilogus*).

Iteikta 2004 12 01
Parengta 2005 01 04